

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Sharqshunoslik. Востоковедение. Oriental Studies

SHARQSHUNOSLIK
ВОСТОКОВЕДЕНИЕ
ORIENTAL STUDIES

Jurnal websayti:

<https://orientalstudies.uz/index.php/os>

“BOBURNOMA”NING URDUCHA TARJIMASIDA MILLIY KOLORITNING BERILISHI

Sharaxmetova Muxlisa

Katta o‘qituvchi, PhD,

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Toshkent, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar:

«Boburnoma», urducha tarjimalar, asliyat, izoh, realiya, qiyosiy tahlil, transliteratsiya, analogiya.

Annotatsiya:

Mazkur maqolada ulug‘ vatandoshimiz Zahiriddin Muhammad Boburning (1483–1530) shoh asari «Boburnoma»ning urdu tiliga qilingan tarjimalari haqida ma’lumot keltirilgan. Ma’lumki, «Boburnoma» dunyoning ko‘plab tillariga tarjima qilingan, jumladan, urdu tiliga ham to‘rtta tarjimasi mavjud. Mazkur tarjimalar turli davrda turli tarjimonlar tomonidan bajarilgan.

«Boburnoma»ni urdu tiliga birinchi marta asliyatdan, ya’ni turkiy-chig‘atoydan Mirzo Nasiruddin Haydar Ko‘ragoniy tarjima qilgan. Ma’lumotlarga qaraganda, mazkur tarjima 1898-yilda amalga oshirilgan, biroq tarjimani muallifning hayotlik chog‘ida nashr etishning imkoni bo‘lmagan. Keyinchalik 1926-yilda Ko‘ragoniyning farzandlari asami Dehlida chop ettirganlar. Qo‘limizdagi Ko‘ragoniyning tarjimasi 1962-yilda Karachi shahrida «Buk-Lend» nashriyotida qayta chop etilgan.

«Boburnoma» Rashid Axtar Nadaviy tomonidan ham tarjima qilingan. Mazkur tarjima dastlab 1965-yilda, keyinroq 1991-yilda Laho‘r (Pokiston) shahridagi «Sang-e-meel» nashriyotida chop etilgan va jami 287 betdan iborat. Kitobda tarjimon tomonidan yozilgan salkam to‘rt betli so‘zboshi va olti betli mundarija berilgan.

«Boburnoma»ning urdu tiliga yana bir tarjimasini forsiydan hindistonlik professor Yunus Ja’fariy amalga oshirdi va ushbu tarjima Angliyada chop etildi.

«Boburnoma»ning urdu tiliga yana bir tarjimasini Muhammad Qosim Siddiqiy amalga oshirgan. Bu tarjima dastlab 1983-yilda Dehlida «Taraqqi Urdu Bureau» nashriyotida chop etilgan. 2010-

yili mazkur tarjimaning ikkinchi, to'ldirilgan nashri ham Dehlidagi «Qaumi Council Bara-e-Farogh-e-Urdu Zaban» nashriyotida chop etilgan. Unga professor Muhammad Hamidulloh Bhat so'zboshi yozgan.

Yunus Ja'fariy, Rashid Axtar Nadaviy va Muhammad Qosim Siddiqiy tarjimalari bilvosita, ya'ni forsiydan o'g'irilgan tarjima hisoblanadi.

Zahiriddin Muhammad Boburning shoh asari «Bobunoma»da geografik hududlar, adabiy portretlar, kishi ismlari, tabiat manzaralari, cholg'u asboblari, kiyim-kechaklar, shuningdek, hayvonot va nabotot olamini tasvirlashda ko'plab milliy xos so'zlar – realiyalar uchraydi. Mazkur maqolada Mirzo Nasiruddin Haydar Ko'ragoniyaning urducha tarjimasida milliy kolorit, milliy xos so'zlar tarjimalari, shuningdek, muallif uslubiga xos jihatlar tarjimada berilishi qiyosiy tahlil qilinib xulosalar keltirilgan.

THE IMPROVEMENT OF NATIONAL COLOR IN THE URDU TRANSLATION OF “BABURNAMA”

Sharakhmetova Mukhlisa

Senior Lecturer, PhD,

Tashkent State University of Oriental Studies

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: «Baburnama», translations into Urdu, original, explanation, reality, comparative analysis, transliteration, analogy.

Abstract: This article provides information about the Urdu translations of the masterpiece «Baburnama» by our great compatriot Zahiruddin Muhammad Babur (1483-1530). «Baburnama» is known to have been translated into many languages around the world, including four Urdu translations. These translations were made by different translators at different times.

«Baburnama» was first translated into Urdu from the original, that is, from the Turkic-Chigatai language, by Mirza Nasiruddin Haydar Koragoni. According to information, this translation was made in 1898, but it was not possible to publish the translation during the author's lifetime. Later, in 1926, Koragoni's children published the work in Delhi. The translation of Koragoni that came into our hands was republished in 1962 by the Book Land publishing house in Karachi.

«Baburnama» was also translated by Rashid Akhtar Nadavi. This translation was first published in 1965 and then in 1991 by Sang-e-meel in Lahore, Pakistan and consists of 287 pages. The book has a four-page preface written by the translator and a six-page table of contents.

Another Urdu translation of «Baburnama» was made from Persian by Indian Professor Yunus Jafari and this translation was published in England.

Another Urdu translation of «Baburnama» was done by Muhammad Qasim Siddiqui. This translation was originally

published in Delhi in 1983 by the Taraqqi Urdu Bureau. In 2010, the second, completed edition of this translation was published by Qaumi Council Bara-e-Farogh-e-Urdu Zaban in Delhi. Professor Muhammad Hamidullah Bhat wrote the foreword to it.

The translations by Yunus Jafari, Rashid Akhtar Nadavi and Muhammad Qasim Siddiqui are indirect translations from Persian.

In the masterpiece of Zahiriddin Muhammad Babur «Baburnama» there are many nationally specific words-realities in the description of geographical areas, literary portraits, names of people, natural landscapes, musical instruments, clothing, as well as the world of animals and plants. This article presents a comparative analysis of Mirza Nasiruddin Haydar Koragoni's translation of national color, national characteristic words, as well as the features of the author's style in translation.

УЛУЧШЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО КОЛОРИТА В ПЕРЕВОДЕ НА УРДУ "БАБУРНАМА"

Шарахметова Мухлиса

Старший преподаватель, PhD,

Ташкентский государственный университет востоковедения

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова:

«Бабур-наме», переводы на урду, оригинал, объяснение, реалия, сравнительный анализ, транслитерация, аналогия.

Аннотация: В данной статье представлена информация

о переводах на урду шедевра «Бабур-наме» нашего великого соотечественника Захируддина Мухаммада Бабура (1483-1530). Известно, что «Бабур-наме» переведена на многие языки мира, в том числе существует четыре перевода на урду. Эти переводы были сделаны разными переводчиками в разное время.

«Бабур-наме» впервые была переведена на урду с оригинала, то есть с тюркско-чигатайского языка, Мирза Насируддином Хайдаром Курагани. По сведениям, этот перевод был сделан в 1898 году, но опубликовать перевод при жизни автора не удалось. Позже, в 1926 году, дети Курагани опубликовали работу в Дели. Попавший в наши руки перевод Курагани был переиздан в 1962 году издательством «Бук-Лэнд» в Карачи.

«Бабур-наме» также перевел Рашид Ахтар Надави. Этот перевод был впервые опубликован в 1965 году, а затем в 1991 году издательством Sang-e-meel в Лахоре (Пакистан) и состоит из 287 страниц. Книга имеет четырехстраничное предисловие, написанное переводчиком, и шестистраничное оглавление.

Другой перевод «Бабур-наме» на урду был сделан с персидского языка индийским профессором Юнусом Джафари и этот перевод был опубликован в Англии.

Другой перевод «Бабур-наме» на язык урду был сделан Мухаммад Касимом Сиддики. Этот перевод был первоначально опубликован в Дели в 1983 году «Бюро Таракки Урду». В 2010 году второе, законченное издание этого перевода было опубликовано издательством «Qaumi Counsil Bara-e-Farogh-e-Urdu Zaban» в Дели. Профессор Мухаммад Хамидулла Бхат написал к нему предисловие.

Переводы Юнуса Джафари, Рашида Ахтара Надави и Мухаммад Касима Сиддики являются косвенными переводами с персидского языка.

В шедевре Захириддина Мухаммада Бабур-наме» много национально-специфичных слов-реалий в описании географических местностей, литературных портретов, названий людей, природных ландшафтов, музыкальных инструментов, одежды, а также мира животных и растений. В данной статье представлен сравнительный анализ перевода Мирза Насируддина Хайдара Курагани национального колорита, национальных характерных слов, а также особенностей авторского стиля в переводе.

KIRISH

«Boburnoma»ning ilmiy-ma'rifiy va tarbiyaviy ahamiyati ham katta. «Boburnoma» qomusiy asar bo'lib, yuz yillar davomida turli xalq va elatlar tomonidan atroflicha, chuqur tadqiq etilishi, dunyoning turli tillariga tarjima qili-nishi hamda qayta-qayta nashr etilishi jahon xalqlarining bu asarga qiziqishining tobora ortib borayotganligining sabablaridan biridir.

Dunyo tarjimashunosligida yozma manbalarining xorijiy tillarga qilingan tarjima-la-rini ilmiy jihatdan o'rganish bugungi kunda dolzarblik kasb etadi. Ularni leksik-semantik jihatdan o'rganish, realiyalarni tarjima asarlarida o'girish, ulardagi tushu-ni-lishi qiyin bo'lgan atamalarning ma'nosini izohlar berish orqali tushuntirish, tarjima asarni asliyatdan bevosita hamda bilvosita tarjima qilishning afzal va murakkab tomonlarini aniqlash kabi yo'nalishlarda tadqiqotlar olib borilmoqda.

Ma'lumki, asliyat, o'z zamonasining adabiy tilida bo'ladi va har bir tarjima o'z davrining mahsulidir. Tarjima matni, uslubi esa bugungi kun holatini aks ettiradi. Tarjimashunoslar fikriga ko'ra, yuz yil oldin muayyan badiiy asarning o'zbek tiliga qilingan tarjimasi bilan uning keyingi davrlardagi tarjimalari bir-biri bilan qiyoslansa, bundan turli davrlarda yashagan tarjimonlarning

asar muallifini tu-shunish darajasi, ularning mahorati o'rtasida ko'zga yaqqol tashlanadigan tafovut-nigina emas, adabiy tilning turli davrlarda har xil kamolot darajasida bo'lganligini ham ko'rish mumkin.

TADQIQOTNING USULLARI

«Boburnoma»ning Mirzo Nasiruddin Haydar Ko'ragoniy tomonidan urdu tiliga qilingan tarjimasida milliy kolorit, tarixiy shaxslar adabiy portreti, mamlakatlar ta'rifi, hayvonot va nabotot bilan bog'liq milliy xoslangan so'z-larni tarjima qilishda qo'llangan usullarni aniqlash, shuningdek, muallif uslubiga xos jihatlarning tarjimada berilishini qiyosiy tahlil qilish.

Usullar. Maqolani yoritishda tavsiflash, qiyoslash va chog'ishtirish kabi tahlil usullaridan foydalanildi.

NATIJALAR

«Boburnoma» urdu tiliga to'rt marta o'g'irilgan.

Mazkur tarjimalar turli davrda turli tarjimonlar tomonidan bajarilgan.«Boburnoma»ni urdu tiliga birinchi marta aslyatdan, ya'ni turkiydan Mirzo Nasiruddin Haydar Ko'ragoniy tarjima qilgan¹. Ma'lumotlarga qaraganda, mazkur tarjima 1898-yilda amalga oshirilgan, biroq tarjimani muallifning hayotlik chog'ida nashr etishning imkoni bo'lmagan. Keyinchalik 1926-yilda Ko'ragoniyning farzandlari asarni Dehlida chop ettirganlar. Qo'limizdagi Ko'ragoniyning tarjimasini 1962-yilda Karachi shahrida «Buk-Lend» nashriyotida qayta chop etilgan. Sarvaraqda kitobning nomi بابرنامہ [Ba:barna:ma], uning tagida تزک بابری [Tuzuke Ba:bari:] deb keltirilgan. Mundarija بابر اور بابرنامہ [Ba:bar aor Ba:barna:ma] (Bobur va Boburnoma) sarlavhali so'zboshi bo'lib, kitob jami 426 sahifadan iborat. Ubaydulla Quddusiy izohlarni tahrir qilgan, to'ldirgan va so'zboshi yozgan. «So'zboshi» muallifi Ubaydulla Quddusiy tarjimaga juda yuqori baho beradi. «ترجمہ نہایت صاف شستہ اور صحیح ہے کوئی چھوڑنے نہیں پایا ...» (...tarjima nihoyatda ravon va aniq, bironta so'z tushib qolmagan...»). Tarjimada ko'plab izohlar bor: tarjimon ba'zi so'zlar, atamalarni Leyden-Erskin tarjimasini bilan solishtiradi. Masalan, «Sangzor» degan joy nomi haqida mana bunday izoh berilgan: «Jon Leyden» matnda «Sangzor» deb yozadi-da, bu so'z «Sangroz» va «Sangzor» shakllarida bir necha marta uchraydi, deb izoh beradi. Ikkovidan qaysi biri to'g'riligini aytish qiyin. Forscha tarjimalarda «Sangzor» yozilgan. Ma'nosiga ko'ra ham (ya'ni «toshloq») shu so'z to'g'riga o'xshaydi. Keltirilgan misoldan ko'rinib turibdiki, urdu tili tarjimoni imlo masalasiga jiddiy yondashgan.

«Boburnoma» Rashid Axtar Nadaviy² tomonidan ham tarjima qilingan. U 1918-yil 13-yanvarda Hindistonning Dehli shahrida tavallud topgan. Adabiyotshunos olim, nosir.

¹ تزک بابری، مرزا نصیر الدین حیدر، بک لینڈ کراچی، ۱۹۶۲

² تزک بابری، رشید اختر ندوی، لاہور ۱۹۹۳

Ma'lumotlarga qaraganda, adib tarjimonlik faoliyatidan tashqari, «G'arbiy Pokiston tarixi», «Shimoliy Pokiston», «Humoyunnoma», «Avrangzeb» kabi ko'plab kitoblarni yozgan. Mazkur tarjima dastlab 1965-yilda, keyinroq 1991-yilda Laho'r (Pokiston) shahridagi «Sang-e-meel» nashriyotida chop etilgan. «Boburnoma»ning ushbu nashri تزک بابری [Tuzuke Ba:bari:] deb nomlangan, jami 287 betdan iborat. Kitobda tarjimon tomonidan yozilgan salkam to'rt betlik so'zboshi va olti betlik mundarija berilgan.

«Boburnoma»ning urdu tiliga yana bir tarjimasini forsiydan hindistonlik professor Yunus Ja'fariy amalga oshirdi³ va ushbu tarjima Angliyada chop etildi. Sayyid Muhammad Yunus Ja'fariy 1930-yil 27-sentabrda Hindistonning Dehli shahrida tavallud topgan. U hindiy, urdu, fors, ingliz tillarida ijod qilgan, ko'plab xalqaro mukofotlar sohibi bo'lgan, shuningdek, tarjimonlik sohasida faoliyat olib borgan mohir tarjimon hamdir. Uning forsiydan ingliz tiliga, urdudan forsiyga va aksincha qilgan tarjima asarlari diqqatga sazovordir.

«Boburnoma»ning urdu tiliga yana bir tarjimasini Muhammad Qosim Siddiqiy amalga oshirgan. Bu tarjima dastlab 1983-yilda Dehlida «Taraqqi Urdu Bureau»⁴ nashriyotida chop etilgan. Sarvaraqda kitobning nomi بابرنامہ [Ba:barna:ma] deb, uning tagida esa تزک بابری [Tuzuke Ba:bari:] tarzida keltirilgan va u kitob jami 66 sahifadan iborat. So'zboshi muallifi professor Fahmida Begum. 2010-yili mazkur tarjimaning ikkinchi, to'ldirilgan nashri ham Dehlidagi «Qaumi Counsil Bara-e-Farogh-e-Urdu Zaban» nashriyotida chop etilgan. Unga professor Muhammad Hamidulloh Bhat so'zboshi yozgan.

Badiiy asardagi voqealar muayyan makonda, muayyan zamonda, muayyan qahramonlar ishtirokida kechadi va biror xalqqa tegishli sanaladi. Tabiiyki, xalq yashaydigan makonning o'ziga xos tabiati, iqlimi, ko'rinishi, bu xalqqa mansub kishilarning qiyofasi, xarakteri va mentaliteti ham bo'ladi.

Tarjimashunos olimlarning fikricha, milliy kolorit badiiy asarda aks etgan milliy xususiyatlar yig'indisidir. Yoki «Milliy kolorit – badiiy asarda aks etgan u yoki bu xalqqa xos xususiyatlar majmuyi deb, ikkiga ajratib qarash mumkin. Moddiy hayot unsurlari va ma'naviy faoliyat shakllaridan iborat bo'ladi. Ma'naviy faoliyat kishilarning xarakteri, tafakkur tarzi, ruhiyati, intilishlari, qiliqlari, yumor xususiyatlari va boshqalarni o'z ichiga olsa, moddiy hayot urf-odat, rasm-rusum, marosimlar, kiyimlar, uy-ro'zg'or jihozlari, pazandachilik, cholg'u asboblari, ismlar va hokazolardan iborat». O.S.Axmanovanning «Lingvistik terminlar lug'ati»da kolorit badiiy asarning o'ziga xos xususiyati, personajlarning nutq xarakteristikasi sifatida ta'riflanib, ularning nutqida biron davr tilidan yoki shevalardan olib o'zlashtirilgan tilning o'ziga xos belgilari, biron mamlakat yoki joyning xos tushunchalari (realiya) majmuyidan iborat, deb

3 وفاق نبع بابر، بیونس جعفری شہر بانو پبلی شیرز کر یکادی ۲۰۰۷

4 ابرنامہ (تزک بابری) محمد قاسم صدیقی، ترقی اردو بیورو، نئی دہلی ۱۹۸۳

ko'rsatiladi. Jumladan, Sharq koloriti, Yevropa koloriti va mahalliy koloritga doir so'z va istilohlar misol tariqasida keltiriladi». M. Soipova mahalliy koloritni quyidagicha izohlaydi: mahalliy kolorit – biror mahalliy sharoit, urf-odat yoki joyga xos turmush, peyzaj va til xususiyatlarini badiiy adabiyotda aks ettirishdir. Professor G'. Salomovning fikriga ko'ra, «adabiy asarning umumiy xususiyatlari xalqning xususiy va ijtimoiy hayot tarzida, turmush sharoitida, kiyimida, urf-odatlarida, ko'cha, shahar, san'at yodgorliklari, muassasalarning nomi, mansabdor shaxslarning familiyalari va boshqalarda namoyon bo'ladi. Bularning yig'indisi asarning milliy xususiyatini tashkil etib, barchasi asliyatda nutq vositalari orqali bayon etilgan bo'ladi. Ularning to'g'ri tarjimai juda muhimdir».

Tilning milliy xususiyatlarini anglatadigan birliklarga to'xtalganda realiya masalasiga ham munosabat bildirish kerak bo'ladi. «Realiya (lot.: narsaga, buyumga oid). Muayyan millatga xos so'z va tushunchalar (milliy xos so'zlar). Realiyalar xalqning milliy xususiyatini ifodalab, badiiy asarda milliy koloritni yuzaga chiqaradi». Realiyalar asar tilining ajralmas qismi bo'lib, ular yordamida muallif qahramon obrazini yaratadi. Xalqning milliy xususiyatini tasvirlab beradi. Ular badiiy asarning milliy koloritini ifoda etadi. Turli uslubiy vazifalarni bajaradi, hodisa va predmetlarning xususiyatini haqqoniy, to'g'ri tasvirlashga yordam beradi. «Realiyalarga milliy taomlar, kiyim-kechaklar, milliy cholg'u asboblari, ro'zg'or anjomlari, nomlar, taxalluslar, laqablar, shahar, qishloq xususiyatlari, me'morchilik, geografik nomlar, tabiat manzaralari, hayvon va o'simliklarning nomlari, daraja, tabaqa va boshqa bo'linishlarni ifodalovchi so'zlar, muassasalar, tashkilotlar, diniy marosimlar va boshqa etnografik belgilarni bildiruvchi so'z va iboralar kiradi».

S. Vlixov va S. Florinlarning yozishicha, «realiya bu – borliqdagi ash-yoviy madaniyat natijasi, mumtoz grammatikada esa muayyan mamlakatning davlat qurilishi, muayyan xalqning tarixi va madaniyatini ifodalovchi so'zlar, muayyan tilda muloqot qilish xususiyatlarini ifodalovchi lingvistik birlik»dir. Bir so'z bilan aytganda, realiya muayyan millat til tafakkuriga tom ma'noda xos so'z bo'lib, ularni tarjima qilish mumkin emas»⁵.

Tarjimashunoslikda milliy xoslangan so'zlarni tarjima qilishda uch usul qo'llaniladi:

1. **Transliteratsiya** – bir yozuv sistemasidagi matnni boshqa yozuv sistemasiga o'tkazish. Tarjimada joy va kishi nomlari, turli atamalar va milliy xoslangan so'zlarni boshqa til belgilari tomonidan aynan ifodalash. Transliteratsiyadan keyin ko'pincha matn ostida izoh beriladi.

2. **Analogiya** – o'xshashlik, bir-biriga yoki boshqasiga o'xshashlik, ya'ni muqobil tushuncha bilan berish. Q.A'zamovning fikricha, analogiya usuli «yaqin tarjima deb ham ataladi», lekin bu termin nomining o'ziyoq asl nusxadagi milliy xoslangan so'zlarning barcha

⁵ Влахов С. ва Флорин С. Непереводимое в переводе. – М.: Международные отношения, 1980. – С. 34.

vazifalarini, ma'no qirralarini to'liq ifoda etmasligini ko'rsatib turibdi. “O‘xshash – o‘xshash-da, aynan o‘zi emas!”

3. Yangi so‘z va so‘z birikmasi yaratish. Ba’zi tarjimonlar milliy xoslangan so‘z va iboralarni, nom va tushunchalarni tarjima qilib oladilarki, bu hol ko‘pincha o‘zini oqlamaydi. Masalan: «pirog»ni «somsa», «kosa»ni «glubokaya tarelka» tarzida⁶.

Quyida Mirzo Nasiruddin Haydar Ko‘ragoniyning urducha tarjimasida berilgan milliy-madaniy so‘zlarning tahlilini keltiramiz:

Mirzo Bobur «Boburnoma»da mevalarning xilma-xil turlarini tasvirlashi, tabiat manzaralarini tavsiflab tushuntirishi, ko‘plab realiyalar qo‘llangani tufayli milliy kolorit saqlanganini ko‘rsatadi. «Boburnoma»ning tarjimasida geografik hududlar, adabiy portretlar, kishi ismlari, tabiat manzaralari, cholg‘u asboblari, shuningdek, hayvonot va nabotot olamini tasvirlashda ko‘plab milliy-madaniy xos so‘zlar – realiyalar uchraydi.

«Boburnoma»da 1500 dan ortiq tarixiy shaxslar tilga olingan. Bular hukmdorlar, bek va vazirlar, din peshvolari, harbiy amaldorlar, musiqachi va musavvirilar, shoir va yozuvchilar obrazlaridir. «Boburnoma»da muallif ularning adabiy portretini katta mahorat bilan chizganiga guvoh bo‘lish mumkin. Mirzo Nasiruddin Haydar Ko‘ragoniy tarjimasida muallif tilga olgan shaxslardan Boburning otasi Umarshayx mirzoning adabiy portreti ta’rifida kiyim-kechakka oid xoslangan so‘zlarning tarjimada berilishiga misol keltirsak: «*To‘nni bisyor tor kiyar edi*». Mazkur jumlaning urducha talqini quyidagicha: - بہت چست پہنا کرتے تھے۔ Ushbu jumlada to‘n so‘zi كپڑا [kapRa:], ya’ni kiyim deb tarjima qilingan. To‘n o‘zbek milliy libosi hisoblanib, urdu tiliga nisbatan milliy xoslangan so‘z sanaladi. كپڑا urdu tilida umuman kiyimni anglatadi, undan tashqari mato ma’nosida ham qo‘llanadi. Shuning uchun bu o‘rinda «chopon», «to‘n» ma’nosini beradigan چوغا [chu:g‘a:]ni qo‘llash mumkin edi. Tarjimon ushbu realiyaning tarjimasini aniq bera olmagan, hech bo‘lmaganda, sahifa ostida havola keltirishi lozim edi.

Transliteratsiya usulidan foydalanishning asosiy sababi aslyatda qo‘llanilgan milliy xususiyatli lisoniy vositalarning tarjima tilida mavjud bo‘lmaganligi tufayli aslyatning milliy xususiyatini tarjima tili sohiblariga xos xususiyat bilan almashtirib qo‘yish yoki tarjimani umuman bunday xususiyatdan mahrum etish kabi holatlarga yo‘l qo‘ymaslikdan iboratdir. Transliteratsiya xos so‘zlarni tarjimada talqin etishning eng samarali usullaridan bo‘lib, uning yordamida aslyatning milliy xususiyati siqiq holda talqin etiladi.

«Boburnoma»da keltirilgan adabiy portretlarning urducha talqinida kishi ismlari, taxallus, laqablarni anglatgan realiyalarning urdu tilida berilishini qiyosiy tahlil qilib ko‘rsak: Umarshayx mirzo adabiy portretida: «*Sulton Abusa’id Mirzo avval Kobulni Umarshayx Mirzog‘a berib,*

⁶ Очиллов Э. Таржимашуносликнинг назарий масалалари. – Тошкент: ТДШИ, 2014. – Б. 92.

Boboyi Kobuliyni bek atka qilib, ruxsat berib edi»⁷ jumlasining tarjimasi esa quyidagicha: سلطان - Jumjalarning qiyosiy tarjimasidan ko‘rinadiki, tarjima to‘g‘ri amalga oshirilgan deyish mumkin, biroq Boboyi Kobuliy ismi urduda بابا کابل [Ba:ba: Ka:bul] «Bobo Kobul» shaklida xato berilgan.

Husayn Boyqaro adabiy portreti ta‘rifida muallif quyidagilarni yozadi: «*Badakabegim ham Mirzoning egachisi edi. Qazoqliqlarida Ahmadxon Hoji Tarxoniyg‘a berib edi, ikki o‘g‘li bo‘lub edi*».

Badakabegim tēhī dī kr sē shīrkhān bin khān ahmad shādī kī as tēhī bhīn chhōṭī kī mrzā jo bhīgm bhīrkam ismi shīrkhān bin khān ahmad [Birkam begam]ga aylanib ketgan, Ahmadxon Hoji Tarxoniy esa احمد [Ahmad Xa:n bin Sherxa:n] deb o‘g‘irilgan. Mazkur o‘rinlarda taxallus va kishi ismlarini asliyatdagidek, transliteratsiya usuli bilan berilsa, maqsadga muvofiq bo‘lardi.

Bek va vazirlar badiiy tasviri tarjimasida muallif Muhammad Majdiddin haqida quyidagilarni yozadi. «*Ul fursatta Majdiddin Muhammad parvonachi edi, Mirak derlar edi*». Urduha talqini quyidagicha: Tarjimon ushbu gapda laqab va lavozimni o‘g‘irishda transliteratsiya usuliga murojaat qilib, adekvat tarjimaga erishgan پروانچی [parva:nchi:] میرک [Merak]. Milliy xoslangan so‘zlarning aksariyat hollarda transliteratsiya usuli orqali tarjimada berilishi xususida H.Hamroyev quyidagilarni yozadi: «Muayyan xalq turmushiga xos tushunchalarni anglatadigan ko‘pchilik xos so‘zlarning ma‘no-lari va o‘taydigan vazifalari mamlakatlarning o‘zaro madaniy, ma‘rifiy, iqtisodiy, siyosiy aloqalari natijasida qator xalqlar vakillariga, shu jumladan, tarjima tili sohiblariga ham tanish bo‘lib qoladiki, tarjimonlar bunday so‘zlarga o‘z tillarida muqobil lisoniy vositalar qidirib yurmasdan, ularni transliteratsiya yo‘li bilan talqin etaveradilar». Buni Sulton Husayn Boyqaro Mirzoning quyidagi ta‘rifi tarjimasida ko‘rish mumkin:

«*Devon ham tartib qilib edi. Turkiy aytur edi. Taxallusi «Husayniy» edi*». Mazkur jumlada tarjimon Husayn Boyqaro taxallusini urdu tilida [Huseyni deb transliteratsiya yo‘li bilan bergan va adekvat tarjimaga erishgan.:]

Tarjimada geografik joy nomlarini anglatuvchi realiyalarga oid misollarning tahlili quyidagicha: Bobur Kobul ta‘rifida Kobulga karvonlar qaysi shaharlardan kirib kelishini zikr etadi: «Hinduston bilan Xuroson orasida xushki yo‘ldin ikki bandardur. Bir Kobul, yana bir Qandahor. Koshg‘ar va Farg‘ona va Turkiston va Samarqand va Buxoro va Balx va Hisor va Badaxshondin korvon Kobulg‘a kelurlar». بلخ بخارا ترکستان، سمرقند، هارفرغانه قند دوسرا کاب ایک. Mazkur jumlar qiyosidan shuni anglash mumkinki, shaharlar nomi transliteratsiya usuli bilan asliyatdagidek keltirilgan, biroq muallif shaharlarni

⁷ Бобурнома. П. Шамсиев, С. Мирзаев ва Эйжи Мано (Япония) на шрлари асосида қайта на шрга тайёрловчи: С. Ҳасанов. – Тошкент: “Шарқ”, 2002.

va bog'lovchisi yordamida sanab o'tgan, tarjimada esa tinish belgilari orqali berilgan. Shu jumla davomidagi «Bu tog'ning ibtidosi Devarin tangisidindur» jumlasini tarjimada quyidagicha berilgan: *Devarin» joy nomini bildiruvchi realiya tarjimada o'zgarib [Anva:ri:n] bo'lib ketgan. Ushbu o'rinda tog' oraliq'idagi joy nomi, bizningcha, transliteratsiya usuli bilan ifodalansa o'rinli bo'lardi.*

Umarshayx Mirzo adabiy portreti ta'rifida Ahsi shahar nomi [Akhshi:] shaklida xato keltirilgan. Shuningdek, Alisher Navoiy va Sulton Husayn Boyqaro adabiy portretlarida muallif Hirotni «Hiri» shaklida qo'llagan, fikrimizcha, «Hiri»ni Hirot tarzida emas, asl shaklida qoldirish maqsadga muvofiq bo'lardi, Hiriga esa sahifa ostida izoh berish ma'qul edi.

Bilmon, ne jarima bila Sulton Abusa'id Mirzo Hiri'din ixroj qildi. *Bilmon, ne jarima bila Sulton Abusa'id Mirzo Hiri'din ixroj qildi.*

Hindiston hayvonot olamining «Fil» tasvirida muallif fillar ko'p uchraydigan hududni qayd etadi: «Kurara va Manikpurdin o'ttuz- Hindistonga oid joy nomini bildiruvchi realiyalarni o'girishda xatolikka yo'l qo'yilgan. Mazkur hollarda ham transliteratsiya usuliga murojaat qilinsa ma'qul bo'lardi.

Asliyatda Mirzo Bobur sozanda va bastakorlar ta'rifida ular chalgan cholg'u asboblari haqida so'z yuritib shunday yozadi: «Yana Shayxiy Noiy edi, udni va g'ijjakni ham xo'b cholur ekandur. O'n ikki o'n uch yoshidin beri nayni xo'b cholur ekandur». Urdu tilidagi talqini: *Mazkur jumlada ud va g'ijjak kabi cholg'u asboblari tilga olingan. Ushbu so'zlar urdu tiliga nisbatan realiya hisoblanadi. Tarjimada ud ning [u:d] deb berilishi to'g'ri, ammo g'ijjak deb noto'g'ri berilgan. Bizningcha, g'ijjak so'zini asliyatdagidek deb berib, sahifa ostida izoh berilishi to'g'ri edi. Fikrimizcha, bu o'rinda tarjimon cholg'u asbobi nomini yangi so'z yaratish usuli orqali o'giran. Binoiy badiiy tasvirida tarjimon savt va naqsh birikmasidagi «savn»ni [su:rat] shaklida yozgan: «Bu to'qquz rangning tuganishi va naqshning yallosi «Rost»tadur». Rost maqom termini bo'lib, urdu tiliga tiliga nisbatan milliy xoslangan so'zdir. Tarjimada ayni so'z tushirib qoldirilgan. Tarjimada ...mutaqorib bahri birikmasida bahr nomi [taqa:rib] deb xato yozilgan. Tarjimashunoslarning fikricha, milliy xoslangan so'zlar tarjimasida eng qiyini u yoki bu tushuncha, narsa-hodisa haqida o'quvchi ongida tasavvur hosil qilishdir. Zahiriddin Muhammad Bobur o'z asarida shahar va qishloqlar tasviri, geografik hududlar, peyzaj chizgilari, voqea-hodisalar tafsiloti va jang-u-jadallarni shunchaki bayon qilmaydi, ularni tasvir vositalari orqali ifodalaydi.*

Qush, hayvon va o'simlik nomlarini anglatuvchi realiyalarning tarjimasida shuni aytish kerakki, Zahiriddin Muhammad Bobur borgan yerlarida o'simlik va gullarni

tabiatshunoslarga xos nazar bilan o'rganib, qimmatli ma'lumotlarni keltiradi. Shu jihatdan Hindiston nabotot olami tasviridan misol keltirsak: «*Ba'zi hindustoniyy «gadhal» deydur*». Urducha talqini: *کریل ہندوستانی بعض کو اس* Ushbu jumlada asliyatda tilga olingan gul ⁸ nomi «gadhal» کریل [kareyl] deb berilgan. Muallif tilshunos sifatida Hindistonga xos bo'lgan bu gul nomini hind xalqi qanday talaffuz qilishiga e'tibor qaratgan. Shu bois tarjimada gul nomi asliyatdagidek «gadhal» kabi berilsa, maqsadga muvofiq bo'lardi.

XULOSA

«Boburnoma»ning yaratilganidan beri turli xalqlar tomonidan qiziqib o'rganilishi, tarjima qilinishi va qayta-qayta nashr etilishi, unga bag'ishlangan ilmiy-amaliy anjumanlarning tashkil etilishi Sharq-u G'arbda, jumladan, Pokistonda mazkur asarni o'rganishga bo'lgan qiziqishning birdek ortib borayotganligi ayni shoh asarning jahon miqyosida tan olinganligini ko'rsatadi.

«Boburnoma» urdu tiliga to'rt marta o'girilgan bo'lib, ular turli davrlarda turli tarjimonlar tomonidan amalga oshirilgan. Mirzo Nasiruddin Haydar Ko'ragoniy tarjimasi asliyatdan, ya'ni turkiydan amalga oshirilgan bevosita tarjimadir. Yunus Ja'fariy, Rashid Axtar Nadaviy, Muhammad Qosim Siddiqiy tarjimalari forsiydan o'girilgan bilvosita tarjimalardir.

«Boburnoma»da realiyalarning ko'plab qo'llanilganligi asarda milliy koloritning yuqori darajada aks etganligini ko'rsatadi. Bu jihatdan realiyalar matnning pragmatik xususiyatlarini yanada yorqin ochib berilishiga xizmat qiladi. Ular voqealarni real tasvirlashda, shu xalqqa xos rasm-rusum, urf-odatlarini aks ettirishda namoyon bo'ladi. Milliy xoslangan so'zlarning tarjimada berilishiga oid misollar tahlili shuni ko'rsatadiki, tarjimon realiyalarni o'girishda, asosan, transliteratsiya va muqobil tushunchalarni berish usullaridan foydalangani ma'lum bo'ldi. Ayrim hollarda joy nomlari, kiyim-kechak va maqom nomlari, cholg'u asboblarini bildiruvchi realiyalar tarjimasida nomuvofiqliklar ham kuzatildi.

Mirzo Nasiruddin Haydar Ko'ragoniy tarjimasi, asliyatdan o'girilganligi, urdu tilidagi ilk to'liq tarjima ekanligi va boburiylar avlodi vakili tomonidan o'girilganligi bilan ahamiyatlidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. تزک بابری، مرزا نصیر الدین حیدر کراچی، ۱۹۶۲ (426 p.)
2. بابرنامہ (تزک بابری) محمد قاسم صدیقی، ترقی اردو بیورو، نئی دہلی ۱۹۸۳ (66 p.)
3. تزک بابری، رشید اختر ندوی لاہور ۱۹۹۳ (287 p.)
4. وقائع بابری، یونس جعفری شہر بانو پیلی شیرز کر یکادی ۲۰۰۴ (396 p.)
5. Влахов С. ва Флорин С. Непереваемое в переводе. – М.: Международные отношения, 1980.
6. Очилов Э. Таржимашуносликнинг назарий масалалари. – Тошкент: ТДШИ, 2014.
7. Бобурнома. П. Шамсиев, С. Мирзаев ва Эйжи Мано (Япония) нашрлари асосида қайта нашрга тайёрловчи: С. Ҳасанов. – Тошкент: Шарқ, 2002.

⁸ تزک بابری، مرزا نصیر الدین حیدر کراچی، ۱۹۶۲